

Til forsvar for kritikken

Rasmus Willig, Hans Reitzels Forlag, 2007

Af Bent Olen, ph.d., mag. art., lektor i pædagogik ved CVU Vest i Esbjerg.

Rasmus Willigs (RW) bog er en lettere omskrivning af den ph.d.-afhandling, der blev forsvaret ved det samfundsvidenskabelige og økonomiske institut på Roskilde Universitetscenter i 2006.

Bogen præsenteres gennem enkelte betragtninger over RW's projekt, som en mere detaljeret indholdsbeskrivelse endte med at vige for. Det siger måske i sig selv noget om bogen, at dens mangfoldighed og ambition ikke lader sig fortælle i kort oversigtsform, og at projektet kan vække en opmærksomhed. Det er ganske overvældende at blive konfronteret med RW's ambition. Ikke alene gennemgås en række socialfilosofiske og sociologiske undersøgelser af samfundskritikkens vilkår, den munder også ud i et egentlig program for en emancipatorisk indrettet kritik.

Det kan måske undre, at et arbejde som RW's, der er så socialfilosofisk indrettet, forsvares ved et samfundsvidenskabeligt og ikke et filosofisk fakultet. Oven i er det et programarbejde, der vil anviser en vej for en kritisk sociologi med ønsket om, at sociologien må blive en megafon, et medie for grupper i samfundet, hvis stemme anses for at være for spag til at blive hørt. Sådanne programerklæringer, hvor en historisk institution - her sociologien - skal sættes i bevægelse i andres tjeneste af dens legitime repræsentanter er en temmelig kendt figur. Det er her på forhånd udpegede undertrykte grupper, der skal tilbydes en sådan stemmeforstærker, at de lader sig høre, hvor de rådende og privilegerede er positioneret. Det programatiske varsel i bogens titel er ganske sigende, men alligevel er indholdet i dens ærinde ikke et forsvar for kritikken.

For sociologien skal nemlig sættes i bevægelse for et aktivt program, hvor samfundskritikken skal sættes i emancipationens tjeneste. Kritikken skal sættes ind, hvor forhold i samfundet ikke giver mennesket tilstrækkelige betingelser for at opnå anerkendelse. Med "anerkendelse" kan linien anes som bearbejdelser af det seneste grenskud på Frankfurterskolens træ, den tyske socialfilosof Axel Honneth, direktør på det historisk berømte Institut für Sozialforschung i Frankfurt. Honneth blev for alvor kendt her hjemme med bogen "Behovet for anerkendelse" og senere med det egentlige værk "Kampen om anerkendelse, Sociale konflikters moralske grammatik" fra 2006, oprindeligt udgivet i 1992. "Anerkendelse" skal ikke forstås på nogen spontan og hverdagslig måde, men er hovedbegrebet i en omfattende og abstrakt teorimodel, der bl.a. skal tjene til at diagnosticere samfundets sociale og individernes subjektive sundhedstilstande, som en historisk funderet samtidssdiagnose over anerkendelsesbetingelser. Det er typisk her og bogen igennem, at man fra den position, som RW aktivt deler med Honneth, allerede i udgangspunktet går til det sociale med "diagnose" som var det en indlagt syg patient.

I bogens sidste kapitel opstiller og følger RW ti trin, der skal bringe en kritisk teori i kontakt med det, kritikken søger som sin genstand, mundende ud i et bud på en fremtidig kritisk teori. Ambitionen er en kritik, der, som det hedder på side 166, vil "*være langt mere empirisk informeret*". Det er imidlertid ikke helt klart, hvad der præcis skal forstås ved en "*empirisk informeret*" kritisk sociologi, og i min læsning kommer jeg også til at lede forgæves i programkapitlet. Det hele er bygget op på en antropologisk tese, der undersøger de "*uforanderlige forudsætninger for menneskets foranderlighed*", hvor RW hævder,

at ethvert subjekt besidder en form for naturalistisk eller essentiel kritisk "evne", som det hedder på side 169.

Denne "*impuls*" gøres til den grundlæggende forudsætning for menneskelig eksistens, altså en ahistorisk "kraft". Allerede her tøver jeg med at følge med videre, godvilligt. - Men her fra fortsætter det derudaf over Honneths begreb om uretsbevidsthed, over dennes begrundelsesstrategier, Honneth versus Habermas, videre til programerklæringen for en kritisk teori, over kritikkenes mulige modsætninger og endeligt til en præcisering af de opgaver, der skal løses, for at programmet kan få et teoretisk og empirisk indhold. Hvordan alt det går for sig, hvordan ræsonnementerne logisk binder det hele sammen, skal jeg ikke vurdere, for det ser jeg mig ikke i stand til på de præmisser, der lægges frem, hvilket udmærket kan bero på min ukyndighed.

Det forekommer mig, at RW's projekt munder ud i et program, der på en måde er ikke-refleksivt. Den emancipations-søgende eller - tilbydende kritik er en praksis, nogen tænkes at udføre. Men det er lagt perspektivblindt op, da hele programmets konstruktion ikke synes at give nogen adgang til sit eget sociale vilkår; det forekommer mig, at kritikeren må forblive socialt hjemløs, en samaritan eller et åndeligt forsyn med et pludseligt monopol på det gode. Og her kender ingen mere forskellen på frigørelse og formynderi.

Det er paradoksalt at ville sætte sociologien i bevægelse alene som en kritisk emancipatorisk institution uden at bevæge sig ind i sociologiens og sociologernes "værksted", uden stort set at behandle, hvad der bedrives her, nemlig en videnskabelig praksis. Bogens referencer til "empiri" synes at være erstatningen her for. Sociologien behandles typisk socialfilosofisk og som teoretisk teori - måske det kunne have været nyttigt med et tidligt kapitel med et hånd-

fast greb om forholdet mellem filosofi og sociologi i de positioner, der leder hen til programmet.

De første seks kapitler er gennemgange af en række kritikbegreber og -positioner, hvor RW foreløbig standser op og tager fat i begrebet om anerkendelse og i Honneths kritiske teori. Mens det hele er formidlet med en helt igennem suveræn klarhed, får læseren dermed et meget tilgængeligt indblik i både klassiske og nyere undersøgelser af samfundskritikkens praksis og dennes skiftende vilkår. Det aller sidste afsnit i kapitel seks er en lille perle om "neoliberalisme", hvor RW opstiller og bearbejder tesen om, at dette samfundsvilkår ikke alene skaber flere selvrealiseringmuligheder, men også gør disse muligheder tvungne.

Hele projektet er sensitivt over for sin tradition: den kritiske teori fra Horkheimer og frem efter. I traditionen har der lige fra start af været en form for operativ konstans, ikke en antropologisk, men knyttet til "natur", dels hos Freud, og dels hos Marx sådan som bl.a. Alfred Schmidt har undersøgt det. Efterfølgende kan man godt efterspørge et kapitel, der fulgte en bestemt linie i denne kritiktradition, nemlig hvordan et emancipatorisk minimum eller lignende løsninger er blevet formuleret og omformuleret inden for traditionens godt 70 årige historie. Om det kunne have gjort noget ved hele projektet, har jeg ingen egentlig anelse om, det er sikkert en blindgyde. Men det forekommer mig, at der her måske ville være mere at byde på end en antropologisk tese om "kritiske evner"?

Hvad kan "*Til forsvar for kritikken*" tilbyde mellemuddannelserne og de erhverv, de er forbundet med? På sin vis er "kritik" i allerbredeste forstand som utilfredshed, overbevist tilfredshed, teoretiske positioneringer og aktive forestillinger om det bedre, hverdagsforeteelser i en løbende strid mellem dem,

der rør på sig. De samme erhverv og uddannelser har tillige på hver deres måde været leveringsdygtige i deres bud på, hvordan "den anden" - patienten, klienten, barnet, den handicappede - burde beskyttes, behandles og beriges. "Kritik" er derud over en indbygget logik i den måde, human-, samfunds- og naturvidenskabelig viden produceres på, for slet ikke at tale om, hvordan forskningens institutioner fungerer internt og eksternt. Sådanne videnskabelige vidensformer indgår sammen med så meget andet også i mellemuddannelsernes egen udrustning, endskønt omfang og karakter ikke kan fortælles i én sætning. Så jo, "kritik" er en allesteds nærværende social og diskursiv praksis. Men at ville have statslige uddannelsesinstitutioner som mellemuddannelserne og andre, der har "loyale embedsmænd" - sygeplejersker, pædagoger, lærere, læger m.fl. - som output, i bevægelse for anerkendelsens emancipationsprojekt, rejser flere modsætninger, end det giver mening. Blot påmindelsen om uddannelsessystemets driftsikre måde at reproducere en dominerende legitim kultur på og tillige reproducere afstandene mellem de sociale klasser kan antyde, at det nok ikke er her, emancipationens vugge har sin oplagte plads.

Men måske er der analytiske elementer i hele dette anerkendelsesprojekt, der kan få øje på, hvordan social-, sundheds- og uddannelsessystemerne kan have deres måder at skabe, påtvinge og formøble selvrealiseringmuligheder på. Det kræver imidlertid noget så gammeldags som at tvinge en skelnen ned imellem "er" og "bør", mellem en oplyst rationalitet og en praktisk moral. Det dør kritikken ikke af, men er måske snarere dens overlevelseschance?